

Motion till riksdagen

1989/90:Kr18

av Jan Hyttring m.fl. (c)

med anledning av prop. 1989/90:72 om arkiv m.m.

En viktig del för att bevara och föra vidare det svenska kulturarvet är en fungerande arkivorganisation. Arkivens syfte måste vara att kunna förmedla information på ett lättillgängligt sätt både till enskilda och myndigheter. Fungerande arkiv är, såsom föredraganden i prop. 1989/90:72 om arkiv m.m. anför, betydelsefullt ur bl.a. rättsliga, förvaltningsmässiga samt forsknings- och kulturpolitiska aspekter.

Propositionen

I prop. 1989/90:72 om arkiv föreslas att en arkivlag införs med de grundläggande reglerna om arkiv för såväl statliga som kommunala myndigheter vad avser bl.a. vård och gallring. Arkivlagen tar således inte upp hur enskilda arkiv skall organiseras. Vidare undantas i lagen säkerhetspolisen (SÄPO) från tillsyn av någon arkivmyndighet. I propositionen behandlas även de ekonomiska anslagen till riksarkivet och stödet till enskilda arkiv.

I propositionen avisas också bl.a. arkivutredningens förslag om inrättande av nya landsarkiv i Karlstad och Umeå, omfattande Värmlands respektive Västerbottens län och ombildning av Stockholms stadsarkiv till landsarkiv för Stockholms län m.m.

I föreliggande motion behandlas lagens tillämpningsområde, tillgängligheten vid de statliga arkiven, vissa frågor inom riksarkivet och inrättandet av nya landsarkiv samt stödet till enskilda arkiv.

Lagens tillämpningsområde

Arkivlagen ger bestämmelser om myndigheternas och vissa andra organs arkiv samt om arkivmyndigheterna. I lagen konstateras vidare att myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet.

Lagen tar inte upp de enskilda arkiven, vilka också, såsom framhålles i specialmotiveringen, är en del av det nationella kulturarvet. Med hänsyn till de skilda regler som måste gälla för tillgänglighet och sekretess ges emellertid i lagen inga bestämmelser om de enskilda arkiven.

Vi ansluter oss till propositionens förslag att lagens bestämmelser begränsas till att avse dels myndigheters och vissa andra organs arkiv, dels arkivmyndigheterna.

Enligt vår mening bör dock i en portalparagraf anges att såväl myndighe-

ters och andra offentliga organ s arkiv som enskilda arkiv är en del i det svenska kulturarvet. Avsikten med en sådan portalparagraf är att understrika vikten av att stat, kommuner och landsting har ett gemensamt ansvar för den verksamhet som bedrivs vid de enskilda arkiven. Det bör ankomma på vederbörande utskott att utarbeta erforderliga ändringar i föreliggande lagförslag i enlighet med vårt förslag.

Den statliga arkivorganisationen

I propositionen avvisas arkivutredningens förslag om nya landsarkiv. Föredraganden anmäler att han tillkallat en särskild organisationskommitté med uppgift att bl.a. pröva förutsättningarna för nya landsarkiv.

De remissinstanser som yttrat sig över arkivutredningens förslag om en landsarkivorganisation baserad på länstanken är till övervägande del positiva, medan remissopinionen var delad till de konkreta förslagen.

Enligt vår mening bör den begränsade utbyggnaden som inrättandet av ett landsarkiv i Karlstad resp. Umeå innebär fullföljas omgående. Det sistnämnda landsarkivet bör ha både Norr- och Västerbotten som ansvarsområde. Någon ytterligare utredning vad gäller dessa arkiv är ej nödvändig. Vi anser att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om inrättande av nya landsarkiv i Karlstad och Umeå.

Enligt vår mening bör målsättningen vara att en landsarkivorganisation, baserad på länsnivå, införs. Det kan dock finnas fog för att ytterligare utreda vissa frågor, innan etablering sker i varje län. Denna utredning bör dock ske skyndsamt, och regeringen bör därefter återkomma med förslag till riksdagen om en förändrad landsarkivorganisation, uppbyggd efter län. Detta bör ges regeringen till känna.

Tillgängligheten till arkiv

Under senare år har intresset för lokalhistorisk forskning ökat kraftigt i vårt land. Detta gäller för såväl s.k. amatörforskare som professionella forskare. Enligt en aktuell undersökning publiceras årligen ca sju hyllmeter hembygdshistoria i Sverige, oräknat de frekvent förekommande punktundersökningarna inom social- och ekonomisk historia. Utbudet av kurser och studiecirklar i lokalhistoria växer.

I propositionen betonas nödvändigheten av att tillgängligheten till arkiven ökar och medel anvisas för åtgärder att förbättra möjligheterna att utnyttja arkiven för både allmänhet och professionella forskare.

Det finns dock betydande skillnader i de praktiska möjligheterna för en fritidsforskare resp. en professionell forskare att utnyttja arkiven. Fritidsforskaren har normalt endast möjligheter att utnyttja arkiven på kvällar och helger. Dessa forskare har också ofta ett större behov av service för att kunna utnyttja den information som arkivet kan ge på ett bra sätt.

Vi ser det därför som angeläget att framför allt landsarkiven ges ökade möjligheter till forskarservice genom förmedling av information, framtagning av beståndsöversikter och register samt ett ökat öppethållande utanför kontorstid. För närvarande är detta öppethållande begränsat och varierar

mellan olika landsarkiv. Dagens situation är också en försämring jämfört med tidigare. Ett av skälen till det minskade öppethållandet är landsarkivens alltmer omfattande åtaganden mot de statliga myndigheterna. Denna utveckling har även inneburit att servicen gentemot forskarna av arkivutbildad personal minskat.

Enligt vår uppfattning bör därför anvisas medel för insatser i syfte att öka arkivens tillgänglighet motsvarande sju arkivarietjänster för ett ökat öppethållande på helger och kvällar och en förstärkt forskarservice. En sådan åtgärd skulle också öka möjligheterna att bedriva utbildning och ge kvalificerad rådgivning, och målsättningen bör vara att varje landsarkiv skall kunna hålla öppet två kvällar/vecka och lördagar.

Kyrkoarkiven

Från centerpartiets sida har vi i annat sammanhang yrkat ett beslut om att flytta ansvaret för folkbokföringen till de lokala skattemyndigheterna. Vi har dock hittills inte vunnit gehör för detta.

Från statens sida har man också bedömt att man inte kan klara av arkivhållningen utan bett kyrkokommunerna om hjälp.

Enligt vår mening skulle ett upphävande av beslutet om en ny organisation för folkbokföringen också innebära att en bra och fungerande arkivhållning kan bibehållas. Detta bör ges regeringen till känna.

Nämnden för enskilda arkiv

Stödet till enskilda arkiv administreras av nämnden för enskilda arkiv, vilken är knuten till riksarkivet. Stöd utgår bl.a. till tjänster, inventeringsverksamhet, upprustning m.m.

Folkrörelsearkiven

I propositionen föreslås att medel för två nya bidrag till föreståndarlöner anvisas. Detta är tillfredsställande men ej tillräckligt, eftersom organiserade arkiv, vilka är kvalificerade för att få bidrag, finns i fler län. Utöver den föreslagna uppräknningen bör, för att få fullständig täckning, bidrag krävas till ytterligare sju föreståndarlöner och anslaget för detta ändamål räknas upp med ytterligare 770 000 kr.

Vi vill vidare i detta sammanhang påtala vikten av att den urholkning av föreståndarlönerna som skett åtgärdas. För närvarande utgår bidrag med 40–45 % av lönen jämfört med de 60 % som avsågs när stödet infördes. Enligt vår mening bör därför prövas om inte en modell med grundbidrag och grundbelopp skall införas för folkrörelsearkiven enligt samma grunder som nu gäller för museisidan. Detta bör ges regeringen till känna.

Inventeringsverksamheten

Stöd från nämnden för enskilda arkiv till inventeringsverksamhet har utgått sedan 1972. Stödet har dock varit av blygsam omfattning. Inventeringarna har också främst kunnat bedrivas i län med folkrörelsearkiv på länsnivå, där den nödvändiga organisationen funnits. I dessa län, för närvarande 14, in-

venteras systematiskt kommun efter kommun med sikte på att dokumentera och förteckna föreningars arkivmaterial. Utanför dessa län har inventeringsverksamheten varit mycket sporadisk. Stora mängder oersättliga arkivhandlingar från enskilda arkiv har gått förlorade och ytterligare material kommer att försvinna, t.ex. personarkiv, släktarkiv, gårds- och byarkiv, företagsarkiv, föreningsarkiv, om inte insatser sker omgående. En angelägen uppgift är också att inventera arkiv och samlingar som finns på museer och hembygdsgårdar.

Det är enligt vår mening en angelägen uppgift att snabbt få till stånd omfattande insatser för att kunna inventera och förteckna enskilda arkiv, som inte dokumenterats. I annat fall riskerar delar av ett omistligt kulturarv att gå förlorat.

En väg är att starta ett projekt med syftet att forma en nationell strategi för hur en landsomfattande inventering skall kunna genomföras, under t.ex. en tioårsperiod. Ett sådant arbete måste ske i närasamverkan med befintliga institutioner (folkrörelsearkiv, landsarkiv, näringslivsarkiv, kommunarkiv, museer, hembygdsföreningar m.fl.) och en organisation med kompetens och resurser såväl för att utbilda inventerare som att genomföra inventeringar måste byggas upp.

Projektet skulle kunna stimulera till samordnade inventeringar/forskningsprojekt där även organisationer och sammanslutningar på den enskilda sektorn deltar. Sådana projekt kan eventuellt bedrivas i cirkelform enligt den modell som vi från centerpartiets sida genomfört i projektet Från bonderörelse till centerrörelse, där över 2 000 avdelningshistoriker med bl.a. redovisningar av arkivmaterial togs fram. Dessa kan sedan ligga till grund för bearbetningar och även utnyttjas av professionella forskare i deras arbete inom t.ex. historia och samhällskunskap. I sådana fall kan en samverkan mellan arkiv och högskolor vara en lämplig väg.

Organisatoriskt skulle ett sådant projekt för en nationell inventering av enskilda arkiv kunna knytas till riksarkivet och den enskilda nämnden. Kostnaderna för att få en avsedd effekt kan beräknas till 5–10 milj. kr. under en tioårsperiod. Kostnader under ett uppbyggnadsskede kan beräknas bli 0,5 milj. kr./år.

Folkrörelseenheter" på riksarkivet

Riksarkivet bedriver sedan 1972 en konsultverksamhet för folkrörelseorganisationer. Insatserna sker mot en symbolisk avgift och omfattar rådgivning, stöd för upprättande av arkivplaner, gallringar, ordna och förteckna äldre arkivmaterial, utbildning m.m. De personella resurserna på riksarkivet för genomförande av dessa insatser är begränsade, för närvarande två personer. Detta förhållande skall ställas mot att den potentiella kundkretsen är hela folkrörelseverige, förutom arbetarrörelsen som har ett eget arkiv, vilket stöds med statliga medel i särskild ordning. I propositionen föreslås att drygt 2,1 milj. kr. anvisas till arbetarrörelsens arkiv – en uppräknig med 200 000 kr. jämfört med innevarande budgetår.

I riksarkivet har ett stort antal riksorganisationer deponerat äldre arkivhandlingar, bl.a. stora delar av den svenska nykterhetsrörelsen, frikyrkörö-

relsen, de politiska partierna, bildningsförbunden, förbund inom idrottsrörelsen, humanitära organisationer som Rädda Barnen, Röda korset m.fl. Totalt har flera tusen hyllmeter deponerats. De begränsade resurserna innebär att riksarkivet har svårt att ordna och förteckna detta material så att det kan utnyttjas av forskare inom en rimlig tid. Enligt riksarkivets bedömning innebär dessutom anmälda behov för deponering av arkivhandlingar en volymökning med ytterligare 2 000 hyllmeter.

Möjligheterna för riksarkivet att ordna, förteckna och ställa detta material till forskningens förfogande under överskådlig tid är således mycket begränsade. Några möjligheter att levandegöra och marknadsföra det material som levererats finns inte.

Det krävs mot denna bakgrund enligt vår mening ekonomiska förstärkningar till riksarkivet om inte stora mängder material, som uppkommit inom folkrörelseorganisationer vid sidan av arbetarrörelsen, skall gå förlorat. Rådgivningen gentemot folkrörelseorganisationer måste förstärkas för att motsvara de stora behov som finns.

Vi anser att två arkivarietjänster bör inrättas vid riksarkivet med uppgift att svara för såväl att folkrörelseorganisationers arkiv ordnas, förtecknas och ställs till forskningens förfogande som rådgivning i arkivfrågor till folkrörelseorganisationerna.

Företagsarkiven

Det är enligt vår mening tillfredsställande att stödet i syfte att lösa företagens arkivfrågor förbättras, dels genom näringslivets egen fond, dels genom att riksarkivets enskilda nämnd föreslås få 500 000 kr. för detta ändamål. Vi vill för vår del understryka vikten av att företagen har ett ansvar för att arkiven bevaras liksom t.ex. organisationer som SAF och Småföretagens Riksorganisation.

Det finns betydande risker att företagsarkiv skingras vid nedläggningar eller fusioner. Intresset för arkivfrågor hos företagsledare är också varierande. Ofta bedöms dessa frågor sakna betydelse för företagets verksamhet.

Det krävs därför, enligt vår mening, en förstärkning av resurserna för insatser i syfte att bevara och ordna företagsarkiven. En väg är att på riksarkivet inrätta en central funktion liknande den som finns för folkrörelserna. För att förstärka den kompetensuppbyggnad som pågår inom näringslivet och dess organisationer bör inom riksarkivet kunna bedrivas en liknande konsult- och rådgivningsverksamhet som den som vänder sig till folkrörelseorganisationer. Vi anser att en tjänst för detta ändamål bör inrättas.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen med avslag på proposition 1989/90:72 i denna del beslutar att arkivlagens lydelse ändras vad avser tillämpningsområde i enlighet med vad som anförts i motionen.
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till kanna vad i motionen anförts om utformningen av den framtida landsarkivorganisationen.

3. att riksdagen med avslag på proposition 1989/90:72 i denna del hos regeringen begär förslag om inrättande av landsarkiv för Värmlands resp. Norrbottens och Västerbottens län i enlighet med vad som anförs i motionen,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om vikten av förbättrad service och ökad tillgänglighet vid statliga arkiv,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om kyrkoarkiven,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om nya principer för statens bidrag till lön för föreståndare vid folkrörelsearkiven,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om utformningen av den framtida inventeringsverksamheten av enskilda arkiv,

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om behovet av en utökad service vid riksarkivet för folkrörelseorganisationer,

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om behovet av utökad service till näringslivet vid uppbyggnad av företagsarkiv,

10. att riksdagen beslutar att till riksarkivet och landsarkiven anvisa ett med i förhållande till regeringens förslag 3 770 000 kr. förhöjt förslagsanslag om totalt 112 123 000 kr. att fördelas i enlighet med vad som anförs i motionen.

Stockholm den 15 mars 1990

Jan Hyttring (c)

Stina Gustavsson (c)

Larz Johansson (c)

Marianne Jönsson (c)

Stina Eliasson (c)

Marianne Andersson (c)
i Vårgårda